

FRANCISCUS ONDERWIJST OPNIEUW HET CREDO

HOEVEL paus Franciscus zijn theologische vorming tijdens en na het Concilie gekregen heeft, is zijn geest toch niet verduisterd door de modernistische ketterij. Hij is er ongetwijfeld voor behoed, zoals broeder Bruno onophoudelijk aantoonde bij het commentariëren van het onderricht van onze paus, dat een bijna onvergelykbare charme bezit.

Onze H. Vader predikt Jezus, de gekruisigde en verrezen Jezus, waarbij hij het historisch karakter van de Evangelies onderstreept. Hij stipt aan dat Sint-Jan de Evangelist de « *ooggetuige* » is van de gebeurtenissen die hij verhaalt (*Angelus* van 19 januari 2014).

« *Jammer genoeg* », legt Franciscus uit, « *heeft men vaak gepoogd om het geloof in de verrijzenis van Jezus te verdonkeremanen. Onder de gelovigen zelf is twijfel geslopen.* »

Toch is er niets dat beter betuigd en historisch bewezen is :

« *Eerst en vooral stellen we vast dat de eerste getuigen van de verrijzenis van Jezus de vrouwen waren. In de vroege ochtend begaven zij zich naar het graf om zijn lichaam te zalven en vinden zij het eerste teken : het lege graf (cf. Mc 16, 1). Vervolgens is er de ontmoeting met een boodschapper van God die verkondigt : Jezus van Nazareth, de Gekruisigde, is niet hier, Hij is verrezen (cf. vv. 5-6). De vrouwen worden gedreven door de liefde en zij ontvangen deze boodschap met geloof : zij geloven en geven het nieuws onmiddellijk door.*

« *In de geloofsbelijdenissen van het Nieuwe Testament worden enkel mannen vermeld als getuigen van de Verrijzenis, de apostelen, maar niet de vrouwen.*

De paus drukt een kus op het Kindje Jezus dat in processie tot in het koor van de Sint-Pietersbasiliek gebracht is.

Dat komt omdat, volgens de joodse wet van die tijd, de vrouwen en de kinderen geen betrouwbaar, geloofwaardig getuigenis konden afleggen. In de Evangelies daarentegen hebben de vrouwen een fundamentele eersterangsrol. Dit is een belangrijk element ten gunste van de historiciteit van de Verrijzenis : als het zou gaan om een verzonnen feit, dan zou het, in de context van die tijd, niet verbonden zijn geweest met het getuigenis van vrouwen. Omgekeerd rapporteren de evangelisten enkel wat er gebeurd is : het zijn de vrouwen die de eerste getuigen zijn » (algemene audiëntie van 3 april 2013).

Paus Franciscus onderwijst dat de Verrijzenis van de Heer een reëel en objectief feit is : **« Heel ons geloof is gebaseerd op deze fundamentele waarheid die geen idee is, maar een gebeurtenis »** (15 augustus 2013).

De paus gelooft in de realiteit van het glorieus lichaam van Christus :

« Het Evangelie van vandaag verhaalt de verschijning van de verrezen Christus aan zijn leerlingen die terugkeerden van Emmaüs. Zij “werden van schrik en vrees bevangen” en dachten “een geest” te zien. Jezus nodigt hen uit zijn lichaam te betasten, Hij vraagt hen om eten. Hij wil hen voeren tot de vreugde van de Verrijzenis... Laten wij de Heer vragen dat Hij onze geest zou openen en ons zou doen begrijpen dat Hij een levende realiteit is, dat Hij een lichaam heeft, dat Hij ons vergezelt en dat Hij overwonnen heeft » (24 april 2014). Hij heeft overwonnen omdat zijn lichaam, terug tot leven gewekt door zijn menselijke ziel, levend uit het graf is gekomen, glorieus en onsterfelijk !

« “HIJ IS VERREZEN UIT DE DODEN” (Mt 28, 7). Deze boodschap, bevestigd door het getuigenis van hen aan wie de verrezen Heer verschenen is, vormt de kern van de christelijke boodschap, trouw doorgegeven van generatie op generatie, zoals de apostel Paulus het vanaf het begin betuigt, cf. 1 Co 15, 3-4 » (25 mei 2014).

Op die manier onderwijst paus Franciscus de waarheden van de schat van de Openbaring, van generatie op generatie doorgegeven langs het kanaal van de Traditie.

EEN SLECHTE GEEST...

« Als de bisschoppen en priesters echt het aanschijn van hun dioceses of hun parochie zouden willen vernieuwen, en nog rap ook, dan zouden ze gewoon moeten doen zoals broeder Bruno : het onderricht van paus Franciscus beluisteren, begrijpen en verspreiden ; hem ook tonen, zodat de charme van zijn vaderlijke aanwezigheid de harten van de mensen zou bemoedigen en vurig maken.

« Jammer genoeg moeten we vaststellen dat de apostolische prediking van de H. Vader slechts weinig weerklank vindt binnen de hogere geestelijkheid. Hoe komt dat ? Het is het bewijs dat de goede, evangelische geest van Franciscus en de geest van de Contra-reformatie – beide zijn één en hetzelfde – botst met een andere geest... »

broeder Philippe van het Gelaat van God

EEN OPPERHERDER NAAR HET HART VAN GOD

« Het ene editoriaal na het andere komt steeds duidelijker het portret van deze paus tevoorschijn : een heilige, die zeker besmet is door het Tweede Vaticaans Concilie, die geen precieze en globale doctrine heeft, maar van wie de bedoelingen gevoed worden door zijn oprecht geloof. Het feit dat die bedoelingen zo in harmonie zijn met de alomvattende leer van onze vader, abbé de Nantes, zou moeten volstaan om te begrijpen dat wat deze paus bezielt niet de slechte geest van zijn voorgangers is. Met geen enkele tekst van Joannes-Paulus II of van Paulus VI zouden we zo'n portret kunnen schetsen ; misschien met bepaalde citaten van de sluwe Benedictus XVI, maar niet in die mate, en hij is trouwens snel door de mand gevallen...

« Dat alles is heel bemoedigend. Het Hart van God en dat van Maria vergissen zich niet : de paus en wij zijn van dezelfde geestelijke familie. Dat is nog veel méér dan bemoedigend ! »

broeder Pierre van de Transfiguratie

« HET IS GEEN LEUGEN ! »

Zijn geloofsbelijdenis in **« de verrijzenis van het vlees »** is uiterst expliciet :

« Omdat we ondergedompeld in deze wereld leven, is het niet gemakkelijk om de toekomstige realiteit te begrijpen. Maar het Evangelie verlicht ons : onze eigen verrijzenis is nauw verbonden met de Verrijzenis van Jezus ; het feit dat Hij verrezen is, vormt het bewijs dat de verrijzenis van de doden bestaat.

« Het is de Heer Jezus die op de laatste dag hen die in Hem geloofd hebben, zal doen verrijzen.

« Wat betekent verrijzen ? Ons aller verrijzenis zal plaats vinden op de laatste dag, op het einde van de wereld, door toedoen van de almacht van God die aan ons lichaam het leven zal terugschenken door het opnieuw te verenigen met de ziel, dankzij de Verrijzenis van Jezus. Dat is de verklaring ten gronde : omdat Jezus verrezen is, zullen wij verrijzen ; wij bezitten de hoop in de verrijzenis omdat Hij ons de poort tot de verrijzenis geopend heeft. En deze omvorming, deze transfiguratie van ons lichaam wordt in dit leven voorbereid door onze relatie met Jezus in de sacramenten, meer in het bijzonder de Eucharistie. Wij, die in dit leven gevoed worden door zijn Lichaam en zijn Bloed, wij zullen verrijzen zoals Hij, met Hem en door Hem.

« Wij zullen verrijzen met ons lichaam dat omgevormd zal worden tot een glorievol lichaam. Dat is geen leugen, het is de waarheid ! » (algemene audiëntie van 4 december 2013).

Door deze waarlijk evangelische prediking, die hij van dag tot dag volhoudt en die voor iedereen toegankelijk is, raakt paus Franciscus het hart van de gelovigen en versterkt hij hun geloof.

broeder François van Maria ter Engelen

WANNEER WERDEN DE EVANGELIES GESCHREVEN ?

DANKZIJ de vooruitgang van de wetenschappen stellen we elke dag vast – door een bijzondere genade en niet zonder dat de Voorzienigheid van God ermee te maken heeft – dat de Evangelies wel degelijk de waarheid vertellen. De buitengewone gebeurtenissen die ze verhalen werden op schrift gesteld door ooggetuigen, en soms zelfs door de handelende personen zelf. Een goed voorbeeld is de ontdekking van de zgn. “Jezusboot” aan de oever van het meer van Gennesareth in 1986 [zie het artikel *Een boot uit de tijd van Christus in HUI IS VERREZEN !* nr. 58, juli-augustus 2012, pp. 3-5]. Onder het brede achterdek bevond zich een grote ruimte waarin iemand kon slapen zonder het gemanoeuvreren van de vissers te hinderen. Daarom schrijft Marcus op gezag van Petrus, de kapitein van een soortgelijke boot : « *Jezus lag in de achtersteven te slapen* », waarvan alle Bijbelvertalingen ten onrechte « *aan* » of « *op* » de achtersteven maken !

We moeten geloof durven hechten aan de Evangelisten en afstand nemen van het ingewortelde ongelooft dat de exegese al zo lang beheerst. « *Dat een storm gestild is door één enkel woord is iets wat wij niet geloven en nooit zullen geloven* », schreef Adolf von Harnack in 1900 in *Das Wesen des Christentums*. Na honderd jaar archeologische ontdekkingen en exegetische vooruitgang zijn wij gerechtigd om zelfverzekerd te antwoorden : en toch moeten we het geloven, te meer omdat wat Marcus schreef gecontroleerd werd door ooggetuigen. Dat bewijzen de Griekse papyrusfragmenten, met ondermeer een passage uit het Marcusevangelie, die ontdekt werden in grot 7 van Qumrân en die blijken te dateren van vóór het jaar 50.

De grotten van Qumrân en de site zelf werden verlaten in 68 n. Chr., op het moment dat de Romeinse troepen in Palestina binnenvielen. We moeten dus aannemen dat alle handschriften die in de grotten ontdekt werden, dateren van vóór 68. Ze zijn bijgevolg veel ouder dan de fameuze papyrus P⁵² (= Jo 18, 31-33 ; 37-38), bewaard in de universitaire bibliotheek van Manchester en daterend uit het eerste kwart van de tweede eeuw, die lange tijd beschouwd werd als het oudste manuscript van het Nieuwe Testament.

Maar dat is niet alles. Sedert Kerstmis 1994 voert de nieuwe datering van de zgn. Magdalen-papyrus (P⁶⁴) van Oxford ons terug naar de tijd van de apostelen, ooggetuigen van de daden van Jezus, van zijn wonderen en zijn profetieën – hoeveel specialisten er ook misnoegd zijn door het verkregen resultaat dat hun modernistische stellingen op losse schroeven zet.

HET EERSTE EVANGELIE TERUGGEVONDEN

Op 24 december 1994 konden de Engelsen in *The Times* een verrassende boodschap lezen : « *De papyrus van Oxford is een ooggetuigenverslag van het leven van Christus* », titelde de krant.

De Magdalen-papyrus werd in 1901 in Luxor aangekocht door een Engelse dominee, die het belang ervan begreep en hem schonk aan het Magdalen College in Oxford. Hij werd gecatalogeerd als *Magdalen Greek 18* en later als P⁶⁴.

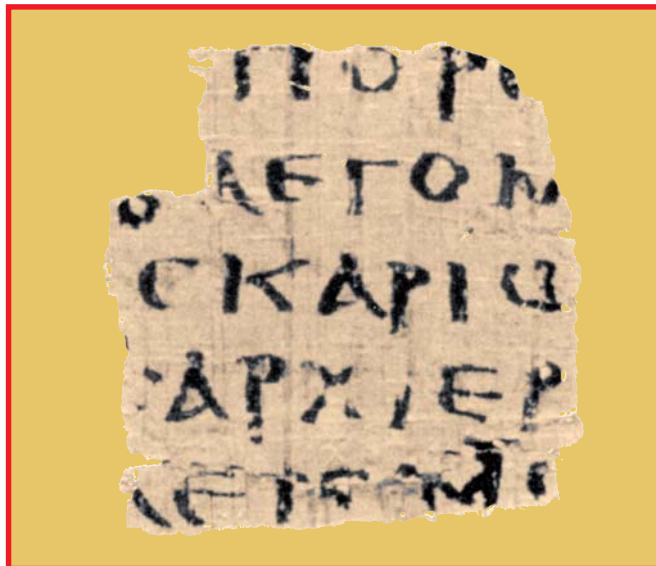
De letters en de woorden die men op de drie fragmenten van de papyrus kan ontcijferen, geven een passage uit het Evangelie van Mattheüs weer : op het *recto* de aankondiging van het verraad van Judas en de verloochening door Petrus, op het *verso* de zalving in Bethanië (Mt 26). Het gebruik van de twee kanten van de papyrus toont aan dat deze fragmenten oorspronkelijk behoorden tot een blad uit een zgn. codex, een boek, en geen rol.

Deze identificatie stelt geen enkel probleem. De discussie gaat over de datering : wanneer werd de tekst gekopieerd ? Domi-

nee Huleat, de aankoper, dacht aan de derde of vierde eeuw van onze tijdrekening. De Britse papyroloog Colin H. Roberts, die de fragmenten als eerste publiceerde in 1953, opteerde voor het einde van de tweede eeuw.

Maar in 1994 volgde een heuse *coup de théâtre*, toen de Duitse specialist Carsten Peter Thiede de papyrus met nieuwe ogen bekeek en dacht te kunnen bevestigen dat hij nog ouder is dan Roberts vermoedde.

Thiede is ongelooflijk erudiet ; hij werd nog nooit op een fout betrapt in de verschillende wetenschappelijke disciplines die met de ontcijfering van een papyrusfragment te maken hebben. De Duitser kende de Magdalen-papyrus en wat erover gepubliceerd was in 1953, en hij was nieuwsgierig om hem te bekijken.

Vergroting van een fragment van papyrus P⁶⁴ die bewaard wordt in Oxford. We herkennen de woorden “Iskariot” (regel 3) en “archiëreis” (“hogepriesters”, regel 4). Het gaat om een passage uit het Evangelie van Mattheüs, hoofdstuk 26. Volgens de Duitse papyroloog Thiede is P⁶⁴ geschreven kort na het jaar 70, dus op een moment dat verschillende apostelen en ooggetuigen nog in leven waren.

Tijdens een verblijf in Groot-Brittannië trok hij enkele dagen naar Oxford. *The Times* verhaalt de omstandigheden van zijn ontdekking :

« “Om een papyrus te dateren”, aldus Thiede, “moet men de sociologische, topografische en archeologische omgeving ervan kennen.” Een datering volgens de koolstof 14-methode zou slechts de ouderdom van de papyrus aangeven, maar niet het moment waarop de tekst geschreven werd. Om het fragment te dateren moest de papyroloog de gebruikte taal analyseren, een aartsmoeilijke taak wanneer de bronnen zich beperken tot drie fragmenten van twee op drie centimeter...

« Niettemin was dit voor Thiede voldoende om te oordelen dat de schriftuur eigen was aan een type van schrijver van een hele tijd vóór het einde van de tweede eeuw : “De oudste [christelijke] schrijvers hanteerden een erg sober Grieks, aangepast aan een publiek dat zich niet bekommerde om retorische stijl-bloempjes en fraaie zinswendingen. Het was goed Grieks, maar het was niet de taal van de klassieke literatuur. Zij wilden enkel de boodschap rechtstreeks overbrengen.”

« Als Thiede gelijk heeft, dan is de tekst op de papyrusfragmenten een ooggetuigenverslag over het leven en de dood van Christus. » Anders gezegd, de nieuwe datering betekent dat « de Evangelies opgesteld en gelezen werden door dezelfde mensen die samen met Jezus door Galilea stapten, die Hem de Bergrede hoorden uitspreken en die weenden toen boven Golgotha een onweer losbrak. »

Matthew d’Ancona : « Voor de Bijbelse wetenschap is dit een sprong vooruit zoals er geen is geweest sedert de ontdekking van de Dode-Zeerollen in 1947. De nieuwe datering bewijst op een beslissende manier dat Mattheüs al geschreven was toen de generatie volgend op de Kruisiging leefde ; en misschien zelfs vroeger al. »

Thiede zelf, die zich bewust was van de valstrikken die hij moest vermijden, bleef bedaard : « Ik zoek zeker geen sensatie. Sommige van mijn stellingen zijn het voorwerp van debat. Het is een work in progress, een startpunt op weg naar iets nieuws. Maar het is niet aan mij om de knoop definitief door te hakken. We moeten ons verwachten aan bevestigingen maar ook aan negatieve bijdragen. »

« Negatieve bijdragen », *negative assessments*, zijn ernstige tegenwerpingen die er toch toe bijdragen dat het onderzoek vooruit gaat door een vruchtbaar debat uit te lokken.

DE VASTSTELLINGEN VAN THIEDE

De Duitser publiceerde zijn wetenschappelijk artikel onder de titel *Papyrus Magdalen Greek 17* (Gregory-Alland P⁶⁴). A *Reappraisal* in het *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* nr. 105 (1995), pp. 13-20. Hij zette meteen een fout in de klassering recht : er bestaat geen *Greek 18* in Oxford en dus is de correcte benaming voor de drie fragmenten *Greek*

17. Alvorens we de bewijsvoering van Thiede toelichten is het echter noodzakelijk iets te zeggen over de *stichometrie*, die de basis vormt voor de ontcijfering van een manuscript.

De eerste taak van een papyroloog is het berekenen van het aantal letters per regel (*stichos*). In ons geval varieert dat aantal tussen 15 en 18 letters [zie de cijfers in de tweede kolom op p. 5]. Deze regelmaat was gebruikelijk in de Oudheid, want de kopiist werd betaald op basis van het aantal regels. De woorden werden opgeschreven in *scripta continua*, zonder spaties tussen de afzonderlijke woorden, wat een mooie rechtermarge opleverde. De stichometrische regelmaat laat toe om bepaalde moeilijk te lezen letters te identificeren en zelfs om lacunes te reconstrueren.

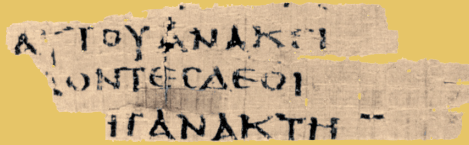
Het uiterst technisch karakter van Thiedes bewijsvoering maakt dat we ons hierna beperken tot de hoofdzaken.

1° De tekstkritiek leert ons dat we te maken hebben met een eenvoudige taal, herleid tot het strikt noodzakelijke en getuigend van de sobere stijl van de christelijke schrijvers uit de eerste eeuw. Thiede geeft een voorbeeld : « In fragment 1, recto, lijn 2 is er om reden van de stichometrie geen plaats voor het woord *humeis* (jullie) na *pantes* (allemaal). » Men moet dus lezen : “Allemaal zullen jullie geërgerd worden”, en niet : “Jullie allemaal zullen geërgerd worden” (de tweede versie komt voor in latere handschriften van het Evangelie van Mattheüs). « Inderdaad zou met *humeis* erbij de eerste regel 20 letters tellen in plaats van 16, wat het gemiddelde is per regel. Een dergelijke weglating in de oudste handschriften van het Evangelie van Mattheüs bewijst de tendens van de eerste papyri om van een eenvoudige taal gebruik te maken. » En zoals altijd in de papyrologie duidt een *lectio brevior* (kortere versie) op een hogere ouderdom.

2° In onze papyrustekst komen zgn. *nomina sacra* voor, afkortingen voor “heilige namen”, te vergelijken met het tetragram dat joodse schrijvers gebruikten voor de naam van Jahweh (YHWH). De stichometrische regelmaat verplicht er inderdaad toe te constateren dat de naam van Jezus in de vorm van een afkorting geschreven werd : in fragment 2, verso, regel 1 en in fragment 1, recto, regel 1 wordt *lèsous* weergegeven als “IC” (jota/sigma) ; en in fragment 3, recto, lijn 2 staat er “KE” (kappa/epsilon) voor *Kurié*, “Heer”. Daarmee wordt de goddelijkheid van Jezus openlijk beleden. Thiede : « Om historische redenen had Roberts gesuggereerd dat het gebruik van *nomina sacra* courante praktijk onder de christenen van Jeruzalem was geworden zelfs vóór het jaar 70. Maar hij had er geen paleografische bewijzen voor. De papyrus *Magdalen Greek 17* zou wel eens de ontbrekende schakel kunnen zijn. » Met dien verstande dat voor Thiede een datering vlak na het jaar 70 de voorkeur verdient : de verwoesting van de Tempel maakte een einde aan de missionaire activiteiten van

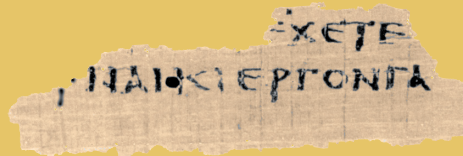
DE PAPYRUS « MAGDALEN GREEK 17 » (GREGORY-ALAND P⁶⁴)

[κατεχεε νεπ]ι[της]κε 16
[φαλης]αυτου ανακει 16
[μενουι]δοντε οδοι 16
[μαθηται]η γανακτ 15

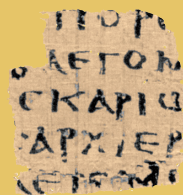
Zij goot die uit over zijn hoofd terwijl Hij aanlag aan tafel. Toen de leerlingen dat zagen, waren ze verontwaardigd.

[οι]ειπεν αυ[τ]ο[ι]ς[τι] 16
[κοπου]επαρ[ε]χετε[τη] 16
[γυ]ναικιεργονγα[ρ] 15

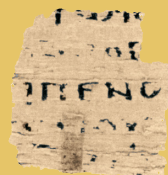
Jezus zei hen : « Waarom zijn jullie boos op deze vrouw ? Een goed werk

[τοτ]επορε[υθ]εις εις 16
[τωνι]βλεγομ[ε]νος του 17
[δασι]σκαριω[της] προς 17
[του]σαρχιερ[ει]ειπεν 18
[τιθε]λετε μιο[ι]δουναι 17

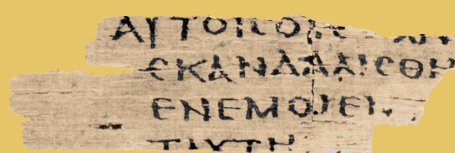
Toen vertrok één van de Twaalf, genaamd Judas Iskariot, naar de hogepriesters en zei : « Wat willen jullie me geven ?

[το]αν[τ]ων[μη]τιεγω 15
[ειμι]κεοδ[ε]αποκρι 15
[θεις]ειπεν οε[μ]βαψα 17
[με]τεμουτ[η]ν χειρα 15
[εντ]ωτρυ[β]λιωουτος 16

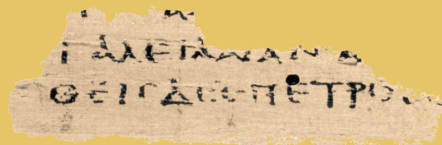
[Toen vroeg] ieder van hen : « Ben ik het, Heer ? » Maar Hij antwoordde : « Hij die met mij zijn hand bevochtigd heeft in de schotel, die

αυτοι οις παν[τες] 15
σκανδαλισθη[τες] 17
ενομοιεν[τες] ηνυκτι 15
ταυτη γεγ[ρα]πται γαρ 17

Jezus sprak tot hen : « Allen zullen jullie geërgerd worden over mij, nog deze nacht. Er staat immers geschreven

προαξ[ω]μας εις την 16
γαλεγλαι ανα[πο]κρι 16
θεις δε ο πετρος [ι] 15

« Ik zal jullie voorgaan naar Galilea. » Het woord nemend sprak Petrus

De drie fragmenten uit een codex met het Evangelie van Mattheüs die door Thiede gedateerd werden « einde eerste eeuw, enige tijd na de verwoesting van de Tempel van Jeruzalem ».

Van links naar rechts : de Griekse tekst ; de stichometrie (het aantal letters per regel) ; de drie fragmenten, recto en verso, gefotografeerd op ware grootte ; onze vertaling.

de christenen van joodse oorsprong bij hun rasgenoten; ze hadden dan ook geen reden meer « om te weerstaan aan de verleiding Jezus op gelijke voet met God (Jahweh) te plaatsen, tot in de weergave van zijn naam door middel van *nomina sacra* », iets wat de Joden als heiligschennis beschouwden.

3° Het codexformaat komt ook in de eerste eeuw voor, in tegenstelling tot wat, in een al te snelle reactie op de datering van Thiede, vooropgesteld werd door Christian-Bernard Amphoux: « *Tot aan de tweede eeuw schreef men op papyrusrollen* ». Dan heeft Amphoux de monografie van Roberts en Skeat, *The Birth of the Codex*, niet gelezen! Deze papyrologen, aldus Thiede, « benadrukken dat de christenen ervoor kozen om de teksten van het Oude Testament en hun eigen geschriften te kopiëren in de vorm van een codex, en dat vóór het jaar 100. » We hebben trouwens ook het getuigenis van de heidense dichter Martialis: « Rond het einde van de eerste eeuw prijst de Romeinse dichter Martialis zijn vriend en uitgever, omdat die een *marketing*-stunt gerealiseerd heeft: de publicatie van een bibliotheek van klassieke werken in codexformaat. » Het is immers duidelijk dat een codex veel handiger in het gebruik is dan een rol.

Thiede wijst er verder op dat we reeds een ander oud fragment van een codex met een Evangelietekst bezitten: P⁵², bewaard in de John-Rylands-bibliotheek van de universiteit van Manchester, waarop een tekst van het Joannesevangelie staat (Jo 18). Colin Roberts had P⁵² bestudeerd in 1935 en besloten tot een zo laat mogelijke datering: ongeveer 125 n. Chr. « Hij had evengoed minder voorzorgen kunnen nemen », schrijft Thiede, « en de voorkeur geven aan een datering aan de andere kant van het interval »: ca. 85 n. Chr.

De Duitse papyroloog besluit zijn artikel als volgt:

« De fragmenten van het Evangelie van Mattheüs in de oude bibliotheek van het Magdalen College in Oxford [...] blijven de oudste papyrusteksten van dit Evangelie. Zij kunnen gedateerd worden op het einde van de eerste eeuw, enige tijd na de verwoesting van de Tempel van Jeruzalem [*in 70*], eerder dan op het einde van de tweede eeuw.

« Het lijkt er op dat het gaat om het oudste voorbeeld van een codex waarin *nomina sacra* voorkomen. »

De oudere, meer oorspronkelijke tekst van *Magdalen Greek 17* « lijkt de idee te bevestigen dat de allereerste papyri een heldere en precieze taal hanteerden, zonder de literaire ambities van latere kopiisten. »

HET MODERNISME BEDREIGD

De strikt wetenschappelijke conclusie van Thiede werd door de journalisten van de *Times* al perfect voorvoeld toen ze schreven: « **Dat betekent dus dat de hoofdpersonen van deze geschiedenis nog in de buurt rondliepen toen het relaas ervan werd neerge-**

schreven. Ze waren dáár aanwezig... » Inderdaad: « enige tijd na de verwoesting van de Tempel » betekent kort na het jaar 70, dat wil zeggen acht jaar na de marteldood van Jacobus de Jongere (62), zes jaar na die van Petrus (64), drie jaar na die van Paulus (67). Verschillende apostelen, heilige vrouwen, personen die Jezus op miraculeuze wijze genezen had waren allicht nog in leven toen P⁶⁴ geschreven werd!

Zoals te verwachten was, werd de ontdekking van Thiede niet door iedereen in dank afgenomen. Modernisten van alle slag voelden zich in het nauw gedreven door een wetenschappelijke bewijsvoering die hun eigen... *onwetenschappelijke* vooringenomenheid dreigde te ontmaskeren.

Zo schreef Alain Marchadour in een recensie in *La Croix*: « Thiede, de auteur van deze ontdekking, is geen onbekende. [...] Hij heeft zich doen opmerken door zich resoluut te plaatsen in het kamp van de voorstanders van een oude datering van de Evangelies. Meer in het bijzonder stelt Thiede dat enkele fragmenten ontdekt in Qumrân in Israël (de fameuze "handschriften van de Dode Zee") tot het Nieuwe Testament behoren, een hypothese die in de wetenschappelijke wereld op een sterke oppositie stoot. » Net alsof Thiede een ingebeeld idee heeft en geen echte wetenschapper is!

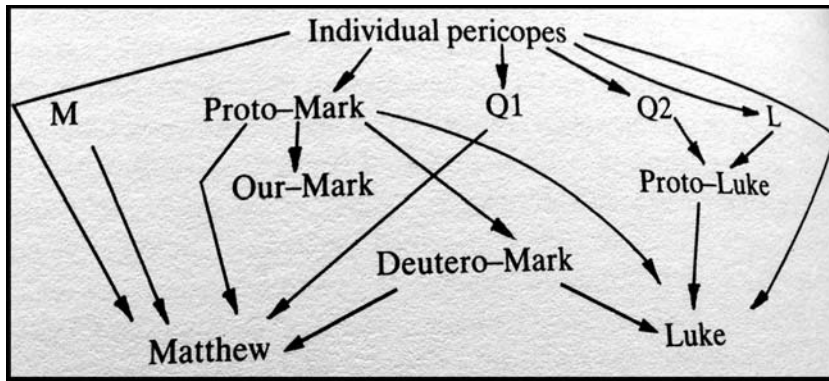
Marchadour voelt echter goed aan wat er op het spel staat: « Zijn we eindelijk aanbeld bij de oplossing van de netelige kwestie van de datum van de redactie van het Nieuwe Testament? Als dat het geval was, dan zouden we op een beslissend ogenblik in de geschiedenis van de exegese staan. » Welnu, hij heeft gelijk. En dat zullen we hierna aantonen.

KAN MEN VERTROUWEN OP HET NIEUWE TESTAMENT?

In 1981 schreef abbé de Nantes een recensie van een boekje geschreven door John A. T. Robinson, de anglicaanse bisschop van Woolwich, waarvan de Franse vertaling een provocerende titel had: « *KAN MEN VERTROUWEN OP HET NIEUWE TESTAMENT?* » (Lethielleux, 1980).

« *Alleen al door zijn zesde hoofdstuk lijkt dit boekje me op het gebied van de godsdienstwetenschappen de belangrijkste gebeurtenis sedert het catastrofale "Leven van Jezus" van Ernest Renan uit 1863* » (CRC nr. 168, p. 13).

Waarom? Omdat « *het een verplichting was geworden te zeggen dat men niet meer kon vertrouwen op de geschriften van het Nieuwe Testament. Die waren immers veel later geschreven dan de gebeurtenissen waarvan zij getuigenis aflegden. Van die gebeurtenissen brachten zij de "boodschap", vertaalden zij de "geestelijke ervaring" zoals die in de gemeenschap vorm kreeg, veeleer dan dat zij de feiten zelf weergaven; de oorspronkelijke realiteit daarvan was niet meer waarneembaar. De "kloof" tussen de geschiedenis van Jezus en de geïnspireerde geschriften was te breed geworden opdat die laatste nog "ge-*

Een schematisch overzicht (één van de vele...) van de modernistische theorieën over de totstandkoming van de Evangelies: losse "perikopen" lagen aan de basis van "bronnen" (*Quellen*) die op hun buurt leidden tot elkaar beïnvloedende "oervormen" van de Evangelies... Allemaal om te bewijzen dat de ons bekende Evangelies *niet* door de evangelisten zelf geschreven zijn!

loofwaardig" zouden zijn... Sedert een volle eeuw is iedereen dus bezig met het dateren, hermodelleren en interpreteren van de Evangelies volgens zijn eigen inzicht » (ibid.).

Het boekje van Robinson was een vulgariserende samenvatting van een lijvige wetenschappelijke studie die hij in 1976 gepubliceerd had: « *REDATING THE NEW TESTAMENT* ». « Die studie is niet vertaald in het Frans en zal ongetwijfeld nooit vertaald worden », aldus abbé de Nantes, « door toedoen van een doelmatige terroristische dam die ertegen opgeworpen is. » Die dam werkte inderdaad. Toen pater Benoît, O. P., de directeur van de *Ecole biblique et archéologique* van Jeruzalem, de studie recenseerde, vermeed hij zorgvuldig ook maar iets te zeggen over de inhoud van het elfde en laatste hoofdstuk, « de resultaten en lessen van het onderzoek ». Een vreemd stilzwijgen...

Robinson is een anglicaan, maar abbé de Nantes was ervan overtuigd dat zijn bekering tot het katholicisme onderweg was: « John A. T. Robinson is ongetwijfeld nog niet aan het einde van zijn weg gekomen en wij zijn ontroerd te mogen vaststellen dat zijn ontdekking van de echtheid van de Lijkwade van Turijn, die hij moedig bevestigd heeft op het Congres van Turijn in 1978, aan het begin staat van wat we wel degelijk zijn bekering mogen noemen. »

In 1987 verscheen uiteindelijk dan toch een Franse vertaling van « *Redating the New Testament* », maar in algemene onverschilligheid. Meer nog: de vertaalster, Marie de Mérode, had het lef om een *Postface* toe te voegen waarin zij – toch in de ogen van een argeloos lezer – binnen het bestek van 10 bladzijden heel de vrucht van de 468 voorgaande pagina's vernietigde!

Om die venijnigheid te begrijpen volstaat het te lezen wat dominee Robinson in zijn elfde hoofdstuk schrijft: hij stelt er « **de tirannie van niet-onderzochte veronderstellingen** » (« the tyranny of unexamined assumptions ») in aan de kaak. « De eerste onbewezen veronderstelling is dat het op schrift stellen van de tradities pas begon na een vrij lange periode van mondelinge overlevering. Men *veronderstelt* bovendien dat de overgang van mondeling naar schriftelijk te

maken had met de verdwijning van de eerste apostolische generatie of het opgeven van de hoop op een snelle "paroesia" [terugkomst van de Heer]. »

Robinson citeert echter Ellis: « In een belangrijk en verfrissend artikel over *New Directives in Form Criticism* schrijft Ellis: "De hypothese dat het op schrift stellen pas zou begonnen zijn toen de verwachting op een nakend einde van de wereld moest getemperd worden, is ineengestuikt met de ontdekking van de handschriften van de Dode Zee: de sekte van Qumrân beschouwde zichzelf ook als de laatste generatie (1 QpHab 2, 7; 7, 2), verwachtte een nakend einde... en produceerde niettemin een groot literair oeuvre" »

« Bovendien », zo vervolgt Robinson, « wijst Ellis op een argument dat vanzelfsprekend is als men eraan denkt: "De omstandigheid die in het primitieve christendom aanleiding gaf tot schriftelijk onderricht was de *geografische* afstand, niet de chronologische. Dat is zonneklaar in het geval van de brieven van Paulus en het decreet van Jeruzalem [met de besluiten van het concilie van het jaar 49] (Hd 15). Een gelijkaardige situatie, maar op kleinere schaal, deed zich ook voor met de zending van Jezus." Ellis verdedigt inderdaad de stelling dat er "met grote waarschijnlijkheid al een zekere schriftelijke overdracht van de evangelische tradities bestond vanaf de tijd van de aardse zending van Jezus." »

De papyrus *Magdalen Greek 17* brengt een nieuwe bevestiging van deze inderdaad « verfrissende » en bevrijdende kijk op de totstandkoming van de Evangelies!

GEDAAN MET HET "SYNOPTISCH PROBLEEM"

« Vervolgens », gaat Robinson verder, « is er de tweede veronderstelling: vanaf het moment dat de periode van schriftelijke neerslag werkelijk begon, werden de tradities wederzijds beïnvloed [...] door processen van literaire afhankelijkheid: de ene auteur "gebruikte", "kopieerde" of "herwerkte" de andere » (p. 451).

Daarmee zijn we aanbeland bij het zgn. synoptisch probleem, de onderlinge beïnvloeding van de evangelies van Mattheüs, Lucas en Marcus, met alle "protovormen" en "oerbronnen" (de fameuze *Quellen*!) die daar volgens de moderne exegeten bij horen. "Vertaalster" Marie de Mérode trok in haar *Postface* precies op dat punt fel van leer tegen Robinson: « Als er iets is waarvoor de *Formgeschichte* en de *Redaktionsgeschichte* ons gevoelig hebben gemaakt, dan is dat het leven van een tekst, zijn interne logica en de opeenvolgende functies die hij speelt tijdens de overdracht. De argumentatie van Robinson lijkt me daarvoor niet genoeg aandacht te hebben » (p. 476).

Maar Robinson verdrijft de duisternis en brengt het licht terug. Hij beschrijft kort de geschiedenis van

de moderne exegese en stelt vast dat men uiteindelijk tot « een toch wel merkwaardige consensus » is gekomen, die weerspiegeld wordt in « alle grote Engelse, Amerikaanse en Europese inleidingen en overzichten, protestantse zowel als katholieke, die in de twintig jaren na 1950 gepubliceerd werden ». Robinson stelt die consensus in vraag, met humor en met gezond verstand. Zijn bedoeling is « de veronderstellingen waarop deze consensus gebaseerd is te onderzoeken. Het is alleen maar wanneer men er even bij stilstaat dat men zich realiseert hoezeer bepaalde antwoorden in de handboeken op een wankeel fundament berusten en in welke mate de argumentatie voor bepaalde dateringen het gevolg is van een vicieuze cirkel. »

VÓÓR DE VAL VAN JERUZALEM IN HET JAAR 70

Robinson legt de vinger op de wonde wanneer hij schrijft : « Eén van de meest vreemde feiten van het nieuwtestamentisch onderzoek is ongetwijfeld het volgende : datgene wat zonder de minste twijfel veruit de belangrijkste en gemakkelijkst te dateren gebeurtenis van de eeuw was – namelijk de val van Jeruzalem in het jaar 70 n. Chr. en tegelijk daarmee de ineenstorting van het officiële jodendom gebaseerd op de Tempel – wordt nooit aangehaald als een *verleden* feit » (p. 35). Een stilte die nochtans wel sprekend zou moeten zijn !

Nemen we de toespraak van Jezus waarin Hij deze gebeurtenis aankondigt : « *Wanneer gij de gruwel der ontheiliging ziet staan waar hij niet staan mag – die het leest, begrijpe het ! – laat hen die in Judea zijn dan naar de bergen vluchten ; en wie op het dakterras is, dale niet af in het huis en ga niet naar binnen om iets mee te nemen uit zijn huis ; en wie op het veld is, kere niet terug om zijn kled te gaan halen !* » (Mc 13, 14-16). Sommige exegeten hebben beweerd dat deze toespraak pas *na* de gebeurtenissen van 70 geschreven werd en dat ze naar die feiten gemodelleerd werd om ze als profetie te doendoor gaan. Maar dat is onmogelijk : de christenen verschole zich helemaal niet in de bergen, die al vanaf de herfst van 67 in handen van de Romeinen waren, maar vluchtten naar Pella, een Griekse stad van de Decapolis ten oosten van de Jordaan ; dat weten we dankzij Eusebius.

Voor ons die geen enkel vooroordeel hebben, is het zo klaar als een klontje : Sint-Marcus heeft de authentieke toespraak van Jezus neergeschreven zoals zijn meester, de H. Petrus, die met eigen oren gehoord heeft. Daarin werd de verwoesting van de Tempel aangekondigd : « *Ziet ge al die grote gebouwen ? Er zal geen steen op de andere blijven, maar alles zal worden verwoest* » (Mc 13, 2). Aan hen die stellen dat de woorden die daarna volgen verwijzen naar een *voorbij* gebeurtenis, antwoordt Robinson dat de sleutel voor Mc 13, 14-16 inderdaad in het verleden ligt... maar dan wel in een gebeurtenis

die zich *twee eeuwen tevoren* voordeed : de “gruwel der ontheiliging” verwijst naar de profanatie van de Tempel onder de Seleucidenvorst Antiochus Epiphanes, die er in 168-167 v. Chr. een afgodsbeeld liet plaatsen (1 Mcc 1, 54). « Het was in de nasleep van deze ontheiliging en de heidense riten die toen opgelegd werden dat Mattatias en zijn zonen de bergen in vluchtten en al hun bezittingen in de stad achterlieten », waarna de algemene opstand van de Maccabeeën uitbrak.

“*Die het leest, begrijpe het*” is dus een toevoeging van de evangelist Marcus, bedoeld om de parallel met de heiligschennis van Antiochus Epiphanes te onderstrepen – maar in bedekte termen, wegens de terreur uitgeoefend door de heersende keizer, Caligula, die het plan had opgevat zijn beeld in de Tempel te laten plaatsen. De christenen dachten toen dat het moment was aangebroken waarop de voorspelling van Jezus in vervulling zou gaan. Maar de dood van de keizer verhinderde hem zijn plan uit te voeren (41 n. Chr.).

VÓÓR DE MARTELDOD VAN JACOBUS DE JONGERE IN HET JAAR 62

Robinson merkt op dat in de *Handelingen van de apostelen* « geen enkele toespeling wordt gemaakt op de dood van Jacobus, de “broeder van de Heer”, in 62. » Die had dus nog niet plaatsgevonden toen Sint-Lucas zijn werk voltooide, want anders had hij deze moord zeker vermeld : « Ze werd immers doorgevoerd op initiatief van het Sanhedrin *tegen* het gezag van Rome in. Geen enkel incident zou het apologetisch opzet van Lucas beter hebben kunnen dienen, want zijn boodschap is dat niet de Romeinen, maar de Joden zich deden kennen als de echte vijanden van het Evangelie. »

In hoofdstuk 12 van de *Handelingen* leest men dat Herodes Agrippa I de andere Jacobus, de broer van Joannes, liet onthoofden en dat hij Petrus in de gevangenis wierp (Pasen 44). Anderzijds kan men op basis van de *Acta* niet vermoeden dat er ook maar enige wrijving zou bestaan tussen Jacobus de Jongere, “de broeder van de Heer”, en de joodse gezagsdragers. « Evenmin vinden we in de *Handelingen* de schaduw van een allusie op een nakende joodse opstand, zonder maar te spreken van de verwoesting van Jeruzalem die de vroegere profetieën van het Evangelie had kunnen bevestigen. Wanneer wij voor de laatste keer over hen horen spreken, leven zowel de vertegenwoordigers van het jodendom als die van de Kerk (24, 2-4 ; 25, 1-5) en de staat (25, 13-26) in een klimaat van hoffelijke verstandhouding, hoewel er ook sprake is van wantrouwen jegens Rome. Op basis van de *Handelingen* zou men nooit kunnen raden wat enkele jaren later moest uitbreken » (p. 132).

De laatste woorden van de *Acta* stellen ons Paulus voor die in Rome verblijft : « Hij bleef twee volle jaren in het huis dat hij gehuurd had en ontving er allen die hem bezochten » (Hd 28, 30). Robinson ci-

teert dan Harnack, « niet alleen omdat hij op dit domein één van de grootste specialisten is van wie de geweldige eruditie en het objectieve oordeel schrill afsteken tegen die van anderen na hem, maar ook omdat hij zich in deze kwestie gedwongen zag, zij het langzaam en lastig, van mening te veranderen. » In zijn eerste werken dateerde Harnack het Evangelie van Lucas en de Handelingen met grote stelligheid tussen 78 en 93, met het argument dat de *Acta* nooit voltooid waren of dat Lucas de bedoeling had een derde boekwerk te schrijven. Maar, zegt Robinson, « voor die laatste stelling bestaat er niet de minste aanwijzing ; en in elk geval, waarom zou de evangelist de Handelingen net dáár afgebroken hebben ? » Harnack kwam tenslotte tot het besluit dat de *Acta* geschreven werden... op het precieze ogenblik waarop het relaas eindigt : « Gedurende vele jaren heb ik me er tevreden mee gesteld mijn intellectueel geweten te sussen met dergelijke noodoplossingen ; in werkelijkheid wringen ze echter met de interne waarschijnlijkheid en met alle psychologische wetten van de historische compositie. Hoe klaarder we inzien dat het proces van Paulus en vooral zijn beroep op de keizer het hoofdonderwerp van het laatste kwart van de Handelingen uitmaken, des te onzinniger het lijkt het einde van het relaas anders te willen verklaren dan door gewoon vast te stellen dat het proces nog niet tot zijn ontknopning gekomen was. »

VOÓR HET CONCILIE VAN JERUZALEM IN HET JAAR 49

Eén van de basisgegevens van het “synoptisch probleem” is het feit dat het evangelie van Marcus

vóór dat van Lucas geschreven werd ; deze laatste wordt verondersteld het gebruikt te hebben voor de redactie van zijn eigen evangelie. Als Lucas echter gedateerd moet worden vóór 62, wanneer heeft Marcus dan geschreven ?

Robinson citeert het getuigenis « van een brief van Clemens die recentelijk gepubliceerd werd en waarin staat : “ *Wat Marcus betreft, tijdens het verblijf van Petrus in Rome schreef hij een relaas van de handelingen van de Heer.* ” Het werk waarover Clemens spreekt, is overduidelijk het Evangelie van Marcus, want verderop in de brief verwijst hij naar een passage eruit die hij letterlijk aanhaalt. »

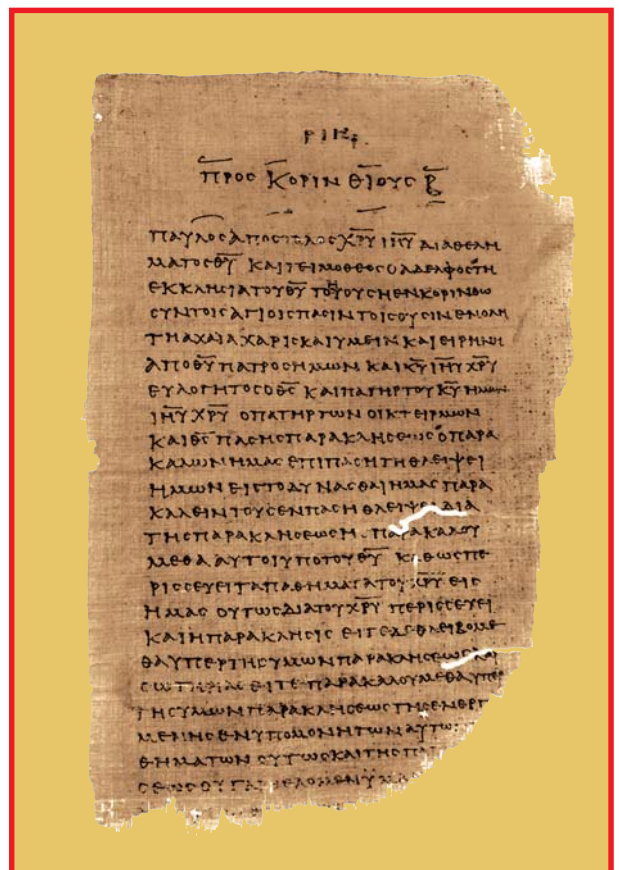
Besluit : « Er bestaat een indrukwekkend geheel van aanwijzingen, zowel inscripties als literaire tradities, die suggereren dat Petrus al veel langer met Rome geassocieerd werd dan enkel maar tijdens zijn laatste kort verblijf op het einde van zijn leven. » Dat laatste punt staat overigens buiten kijf, ook bij de protestanten, sinds het werk van Oscar Cullmann (*Petrus. Jünger, Apostel, Märtyrer. Das historische und das theologische Petrusproblem*, 1962).

Robinson erkent dat hij niet de eerste is om tot die constatacie te komen : « Deze aanwijzingen werden verzameld door G. Edmundson in zijn Bampton-conferenties van 1913, *The Church in Rome in the First Century*, een wetenschappelijke studie waarop nagenoeg geen enkele reactie kwam omdat zij ondergespoeld werd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. » Edmundson kwam tot de conclusie, « en zijn standpunt wordt in brede mate gesteund door Harnack, dat er goede redenen zijn om aan te nemen dat Petrus, na zijn verdwijning uit Jeruzalem

Hiernaast een afbeelding van papyrus P⁴⁶, folio 61 recto, waarop men het begin van de tweede brief van Sint-Paulus aan de Corinthiërs kan lezen (*pros Korinthious*). De papyrus maakt deel uit van een boek of codex, die door de Amerikaanse verzamelaar A. Chester Beatty verworven werd in Egypte.

Tegenwoordig wordt deze codex gedateerd op het einde van de eerste eeuw (cf. Y. K. Kim, *Palaeographical Dating of P⁴⁶ to the Later First Century*, in *Biblica* 69 (1988), pp. 248-257).

« De kapitale gebeurtenis in de geschiedenis van het boek, misschien nog belangrijker dan de ontdekking van Gutenberg, is de geleidelijke vervanging van de papyrusrol, de traditionele vorm van het antieke boek, door de codex. Dit proces grijpt plaats tussen het einde van de eerste en het einde van de vierde eeuw van onze tijdrekening » (Joseph van Haelst, *Les origines du codex*, Brepols, 1989). Om die nieuwigheid te verklaren zijn verschillende hypothesen voorgesteld. « Volgens Roberts en Skeat kan de voorliefde van de christenen voor de bijbelse codex niet enkel verklaard worden door de duidelijke voordelen ervan in vergelijking met de papyrusrol [...]. Aan de basis ervan moet een sterke motivatie van godsdienstige aard liggen. Een Evangelie dat vanaf het begin in codexformaat geschreven werd, zou door het gezag dat het bezat zijn vorm opgelegd hebben aan de andere bijbelse geschriften, en vervolgens aan heel de christelijke literatuur » (*ibid.*). Dat Evangelie zou dat van Marcus geweest zijn : « Het is waarschijnlijk in Rome, waar sinds de jaren zestig een belangrijke christelijke gemeenschap bestond, dat men op het einde van de eerste of het begin van de tweede eeuw om praktische redenen overgeschakeld is op de reeds bestaande codexvorm (betuigd door Martialis) om de christelijke geschriften verder te kopiëren » (*ibid.*).

in 42, samen met Marcus een bezoek bracht aan Rome » (p. 160).

Dit eerste verblijf in Rome « zou ongeveer twee jaar kunnen geduurd hebben, totdat de dood van Herodes Agrippa in 44 Judea opnieuw veiliger maakte. In elk geval was Petrus terug in Jeruzalem voor het concilie » dat plaatsvond in 49.

In Hd 12, 12 lezen we dat Petrus na zijn bevrijding uit de gevangenis « *een ogenblik nadacht en zich begaf naar het huis van Maria, de moeder van Joannes, ook Marcus genaamd.* » Robinson vindt dan ook dat men bereid moet zijn om de traditie ernstig te nemen : « Marcus, in wiens huis in Jeruzalem Petrus zijn toevlucht zocht [...] en naar wie hij later zou verwijzen als naar zijn “zoon” (1 P 5, 13), vergezelde Petrus in 42 naar Rome als tolk en catechist. » De geleerde onderstreept dat de term “tolk” in bredere zin moet opgevat worden dan “vertaler” : « Joannes Marcus had een joodse én een Romeinse naam, wat een voet in elke cultuur suggereert », zoals ook het geval was met Silas, alias Silvanus (1 P 5, 12), « een leerling die in Jeruzalem in aanzien stond (Hd 15, 22) en een Romeins burger (16, 37). »

Nadat Petrus Rome weer verlaten had na de dood van Herodes Agrippa, schreef Marcus zijn Evangelie in antwoord op « de herhaalde verzoeken die hem gedaan werden om een document met daarin de prediking van de apostel. Misschien gebeurde dat rond het jaar 45. Vervolgens was hij zeker terug in Jeruzalem [...] in 46 of 47 (Hd 12, 25). »

Er is dus alle reden om te denken dat Sint-Marcus behoorde tot degenen die Sint-Lucas vermeldt in de proloog van zijn eigen Evangelie als personen « *die ondernomen hebben een verhaal samen te stellen van de gebeurtenissen die onder ons zijn geschied en zoals ze ons door de eerste ooggetuigen en bedienaars van het Woord zijn overgeleverd...* » (1, 1-2). Niet alleen Marcus, maar ook Mattheüs, de “eerste evangelist”, zoals we tenslotte moeten uitleggen.

VÓÓR SINT-PAULUS

Laten we eerst even recapituleren. Lucas voltooide zijn “tweede boek”, de Handelingen, vóór het jaar 62, en zijn “eerste boek”, het Evangelie, enige tijd daarvoor. Zijn Evangelie schreef hij « *na alles, van de aanvang af, nauwkeurig te hebben onderzocht* » (1, 3) ; dat onderzoek, aldus Robinson, « moet Lucas gedurende verschillende jaren hebben beziggehouden » (p. 147). Wat in elk geval vaststaat, is dat het “eerste boek” reeds in het bezit van Theophilus was op het moment dat Lucas het vervolg ondernam (Hd 1, 1). Dat alles is zonneklaar, en Robinson constateert terecht « de bijna moedwillige blindheid van de onderzoekers ten aanzien van wat vanzelfsprekend is » (p. 445).

Marcus schreef zijn eigen “boek” nog vroeger, in Rome, tijdens de afwezigheid van Petrus en op aandringen van « *zijn toehoorders die talrijk waren* » ; die laatste woorden zijn van Eusebius (265-340),

die eraan toevoegt : « *Toen Petrus dit vernam, deed hij niets om het hem te verhinderen noch om hem ertoe aan te sporen met raadgevingen.* »

We bevinden ons hiermee op het stevige terrein van de historische getuigenissen : Eusebius, Papias en vooral Clemens van Alexandrië. Robinson : « Het is Clemens die deze traditie verbindt met een bijzondere prediking in Rome, met de productie en verspreiding van een boek en met de reactie van Petrus op dat boek – waarmee duidelijk te verstaan wordt gegeven dat Petrus nog in leven was, hoewel afwezig, op het moment dat dit boek geschreven werd » (p. 155). De ontdekking van een fragment van het Evangelie van Marcus in grot 7 van Qumrân, door Roberts “vóór het jaar 50” gedateerd, vormde een schitterende bevestiging van deze traditie.

En Mattheüs ? Zoals te verwachten was, stemmen de meest doorgedreven analyses van de interne kritiek overeen met de antieke overlevering : deze apostel schreef het “eerste” Evangelie. Men constateert de invloed ervan op de eerste brieven van Sint-Paulus, geschreven aan de christenen van Thessalonica gedurende de tweede reis van Paulus (50-52). Men stelt vooral de verwantschap vast tussen Mattheüs en de *Didachè*, een christelijk geschrift in het Grieks dat gedateerd werd in de eerste apostolische generatie door de Canadese geestelijke J.-P. Audet. Robinson, van zijn kant, is geneigd « het te situeren tussen 40 en 60, eerder dan tussen 50 en 70. Want men vindt er zo goed als geen tekenen in van een vervolging of van een verzwakking, leidend tot de bekommernis om de leer en de structuur te consolideren, zoals dat wél typisch is voor de jaren 60 » (p. 147).

De *Didachè* citeert het Onze Vader in de versie die we lezen bij Mattheüs : « *Bid niet zoals de schijnheiligen, maar zoals de Heer het heeft gevraagd in zijn Evangelie. Bid als volgt : “Onze Vader...”* » (*Didachè* 8, 2). Daarop volgt het *Pater noster* volgens Mt 6, 9-13. De “schijnheiligen” zijn de Fariizeërs, door Jezus aan de kaak gesteld in verschillende passages in Mattheüs. “Het Evangelie van de Heer” is voor de *Didachè* dus het Evangelie van Mattheüs. Het geschrift heeft het vaak kortweg over “het Evangelie” : « *Berisp elkaar niet in woede, maar in vrede, zoals in het Evangelie staat* » (15, 3 ; cf. Mt 18, 15). « *Wat uw gebeden, aalmoezen en al uw daden betreft, doe zoals er staat in het Evangelie van Onze Heer* » (15, 4 ; cf. Mt 6, 5-8). « *Met betrekking tot de apostelen en de profeten moet gij de regel van het Evangelie volgen* » (11, 3). Enz.

Die voortdurende verwijzing naar “het Evangelie” betekent « dat er een welbepaald document bestaat dat de lezers bekend is en waartoe zij toegang hebben », schrijft Robinson. Het is allicht dit allereerste relaas over het optreden en de prediking van Jezus dat Paulus en Barnabas in hun bagage hadden steken tijdens hun eerste missietocht : het Evangelie van Mattheüs !

broeder Bruno van Jezus

BELGIË IN DE GROTE OORLOG ÉÉN TEGEN ALLEN

Wanneer men een eeuw na de feiten terugblijkt op de houding van koning Albert tijdens de Eerste Wereldoorlog, kan men alleen maar bewondering opbrengen voor de juistheid van zijn analyses en voor de consequente politiek die hij in de lijn daarvan voerde. Dat de andere hoofdrolspelers in de grote Europese tragedie het meestal fundamenteel met hem oneens waren en dat dit tot felle spanningen leidde, werd later in de roes van de overwinning weggemoffeld. Maar de waarheid heeft haar rechten.

DE grondwettelijke eed die koning Albert afgelegd had, hield in dat hij de onafhankelijkheid van het land en de integriteit van het grondgebied moest verdedigen. Dat deed hij met verve als opperbevelhebber van het Belgisch leger aan de IJzer. Maar de vorst wist dat hij nog een andere plicht had: « bijdragen tot het behoud van het Europees evenwicht, een taak die de grote mogendheden in 1831 aan de dynastie toegewezen hadden » (Marie-Rose Thielemans, *Albert Ier. Carnets et correspondance de guerre 1914-1918*, Louvain-la-Neuve, 1991, p. 44).

Het streven naar Europees evenwicht betekende voor de koning dat hij alles in het werk moest stellen om te vermijden dat de oorlog de passies te hoog zou doen oplaaien, want ooit zou een voor alle mogendheden aanvaardbare en eerbare vrede moeten gesloten worden. Die opdracht betekende dat Albert niet alleen de militaire, maar ook de buitenlandse politiek van België naar zich toe moest trekken, wilde hij gericht kunnen ijveren voor vrede. Dat hij als constitutioneel monarch op die manier in conflict zou komen met zijn eigen regering, besepte hij maar al te goed.

VERDICHTSEL EN WAARHEID

Onmiddellijk na het einde van de IJzerslag heeft al een botsing plaats tussen de koning en Charles de Broqueville.

Op 1 november verklaart de minister in een interview met de Franse krant *Le Petit Parisien* dat België een Duitse aanval verwacht had en dat het keizerrijk na de oorlog moet gestraft worden door het gedeeltelijk te ontmantelen. Albert is bijzonder ontstemd en stuurt de minister een boze brief: zijn woorden suggereren immers dat België aan de vooravond van de Duitse invasie geen strikt neutrale houding zou aangenomen hebben en bovendien hypothekeert hij met zijn eis tot ontmanteling van het *Reich* – helemaal in de lijn van de Franse visie! – het herstel van de vrede. De vorst eist dat De Broqueville zijn woorden terugtrekt, zo niet zal hij zelf een rechtzetting in *Le Petit Parisien* laten publiceren.

De baron, die beseft dat het de koning menens is, zorgt zelf voor de rechtzetting. Hij biedt ook zijn ontslag aan, goed wetend dat Albert dat niet kan

Koning Albert aan zijn werktafel in De Panne. De vorst had met zijn gezin zijn intrek genomen in villa Maskens, een bescheiden woning aan het strand. Anders dan zijn ministers wou hij het vaderland in geen geval verlaten.

aanvaarden zonder midden in de oorlog een politieke crisis uit te lokken. Toch trekt de minister uiteindelijk aan het kortste eind: de vorst aanvaardt het ontslag *op termijn*, dat wil zeggen wanneer hij oordeelt dat de tijd ervoor rijp is.

Van al dat getouwtrek merkt het grote publiek natuurlijk niets. En ondertussen creëert de geallieerde propaganda het beeld van de koning-ridder, de absolute tegenpool van de verdorven Duitse *Kaiser*.

De Franse pers staat dagelijks bol van de lofprijzingen aan het adres van « *le roi de l'honneur* ». De gemeenteraad van Parijs schenkt hem een gouden, met edelstenen bezet erezwaard. Op Kerstdag 1914 publiceert *The Daily Telegraph* het « *King Albert's Book* », een eerbetoon aan de koning der Belgen « *from representative Men and Women throughout the World* ». Het boek bevat bijdragen van belangrijke personen zowel uit de politieke (Asquith, Churchill...) als uit de literaire (Kipling, Anatole France, Maeterlinck...) wereld, naast reproducties van gelegenheidsschilderijen (Monet), muzikale composities (Debussy, Mascagni) enz.

In werkelijkheid voelt de koning zich helemaal niet goed in de rol waarin hij geduwd wordt. « Het was de enige ambitie van Albert dat de vrede zo snel mogelijk zou hersteld worden » (Thielemans, *op. cit.*, p. 45).

SPANNINGEN MET DE GEALLIEERDEN

De koning heeft niet alleen af te rekenen met de Belgische politici, hij moet ook het hoofd bieden aan de manoeuvres van de geallieerde generaals.

Voor Albert is en blijft België een neutrale staat, die precies door dat statuut van neutraliteit in de oorlog meegesleept werd. Ook al krijgen we nu de steun van Frankrijk en Groot-Brittannië, dat betekent niet dat ons land een vazal van de geallieerden moet worden, met het risico na de oorlog zijn onafhankelijkheid te verliezen.

Daarom is er de koning alles aan gelegen dat het Belgisch leger volledig onder zijn gezag blijft. Zijn militaire strategie wijkt trouwens fundamenteel af van die van Fransen en Britten. Hoe sneller het tot een patstelling aan het front komt, zo redeneert de koning, des te sneller de belligerenten aan de onderhandelingstafel zullen gaan zitten om over vrede te praten. Duitse aanvallen moeten door de Belgen afgeslagen worden en van verdere terugtrekking kan geen sprake zijn; maar deelnemen aan offensieven leidt alleen maar tot het rekken van de oorlog. Bovendien dreigt voor België dan de complete verwoesting, en het land is er al erg aan toe.

Anders dan de meeste generaals ziet Albert al heel snel in dat de loopgravenoorlog onoplosbaar is: beide partijen zullen zich met alsmaar meer efficiëntie ingraven, waardoor elke aanval bij voorbaat tot mislukken gedoemd is. Als er niet snel vrede gesloten wordt, zullen honderdduizenden soldaten de dood in gejaagd worden – voor niets. Aan zo'n bloedbad wil hij niet medeplichtig zijn.

Op 19 november probeert generaal Foch, de grote

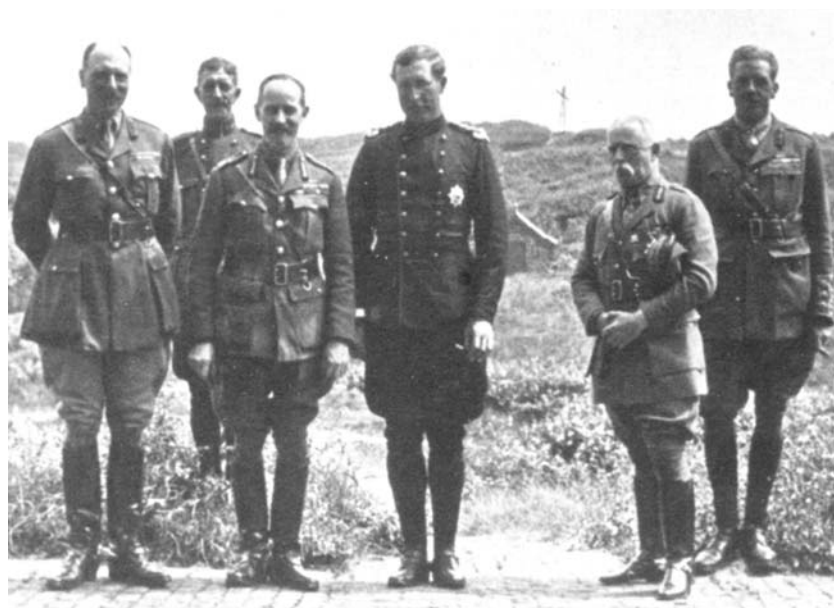

Foch op bezoek bij de koning in De Panne, 4 mei 1915. Naast de Franse generaal staat kroonprins Leopold. Foto genomen door koningin Elisabeth.

kampioen van het ondoordacht offensief, het oppercommando aan koning Albert te ontfutselen. Hij stelt voor vier van onze legerdivisies over te plaatsen naar de sector Ieper, waar op dat moment de eerste Ieperslag woedt, en ze daar onder Frans bevel te brengen. Een andere mogelijkheid is ons leger te laten opgaan in het Franse, één brigade per Franse divisie. Hij is zo vriendelijk de koning nog de keuze te laten!

Alberts antwoord is scherp: « *Het Belgisch leger moet één blijven, meester over zijn bewegingen en volkomen meester over zijn organisatie. Zijn verleden en de diensten die het u geleverd heeft, zeggen genoeg over zijn kwaliteit* » (Thielemans p. 46).

Wanneer de Britse maarschalk French in december een gelijkaardige poging doet, vangt ook hij bot: « *De door u voorgestelde maatregel is vanuit het standpunt van de nationale eenheid onmogelijk. Ons land kan zijn bestaan nog slechts doen gelden door zijn leger. Het zou nooit begrip kunnen opbrengen voor een wijziging die zou neerkomen op de opheffing van dat leger* » (ibid.).

Britse officieren in De Panne, 27 juni 1915. Aan de linkerzijde van Albert veldmaarschalk French. Foto genomen door koningin Elisabeth.

De afschuwelijke slachtpartij waarop de eerste slag bij Ieper (oktober-november 1914) uitdraait, sterkt koning Albert in zijn visie. Britten en Fransen voeren een genadeloze strijd tegen de Duitsers om het bezit van de heuvels rond de oude Vlaamse stad. Niemand boekt doorslaggevende terreinwinst, maar toch vallen er aan beide zijden samen bijna een kwart miljoen slachtoffers (doden, gewonden en vermisten), een cijfer dat enkel in 1917 zal overtroffen worden (cf. Luc De Vos e.a., *14-18. Oorlog in België*, Leuven, Davidsfonds, 2014, p. 204).

De Duitse opperbevelhebber Von Falkenhayn pleit daarop bij de *Kaiser* voor een diplomatieke oplossing van het conflict, dat hij inschat als uitzichtloos. Maar Wilhelm II weigert, daarin bijgetreden door de rijzende sterren Hindenburg en Ludendorff. Ook in Parijs en Londen wil men van geen ophouden weten.

Koning Albert realiseert zich hoe doorslaggevend de rol van de publieke opinie in het conflict geworden is. Alles drijft meer en meer op passies, voor nuchtere oordelen is steeds minder ruimte. Zo verbaast hij zich over de verblindende van de Fransen, die er nochtans slecht voorstaan: « *Ondanks alles blijft de Franse opinie blijf geven van een dwaas optimisme. Ze dromen ervan heel de linkeroever van de Rijn te annexeren, tot Keulen toe! En ze vergeten, ocharme, dat de vijand nog tien Franse departementen bezet houdt...* » (Thielemans p. 188).

DE EERSTE OORLOGSWINTER

Na de IJzerslag telt het Belgisch leger nog ongeveer 70.000 manschappen. Nieuwe rekruten, dienstplichtigen zowel als vrijwilligers, worden ondertussen echter klaargestoomd in de opleidingskampen in Frankrijk, volgens de strikte orders van de koning. Ook veel herstelde gewonden voegen zich opnieuw bij het veldleger, zodat dit vrij snel terug aangroeit tot honderdduizend man.

Na hun heroïsche strijd zitten de Belgen nu relatief veilig achter de waterbarrière. Tussen Diksmuide en Fort Knokke (waar de Ieperlee in de IJzer stroomt) hebben zij in november een tweede inundatie gerealiseerd, die bekend staat als die van de Blankaart. Die maakt dan weer dat ook het gebied ten noorden van Reninge en Noordschate onder water loopt.

De grote operaties aan het IJzerfront vallen met

Bij het begin van de oorlog moest nog heel veel geïmproviseerd worden. Jonge soldaten krijgen een slaapplek toegewezen in een kerk in de Westhoek; op hun onschuldig gezicht staan de helse verschrikkingen van de gruwel aan het front nog niet te lezen.

de onderwaterzetting dan wel stil, dat betekent niet dat er aan Belgische én Duitse zijde niet koortsachtig gewerkt wordt om de posities te perfectioneren. « Om verrassingsaanvallen te vermijden waren beide partijen echter ook geïnteresseerd in de hoeves in het verdrongen niemandsland. De laatste maanden van 1914 en de eerste maanden van 1915 vonden dan ook een aantal kleinschalige operaties plaats waarbij een of meerdere pelotons of compagnieën werden ingezet om voorposten in het niemandsland te bezetten of te veroveren. Die voorposten moesten vervolgens uitgebouwd worden met prikkeldraadversperringen, Friese ruiters, loopgraven, schuilplaatsen, machinegeweerposities, commandoposten, telefoonnetwerken... » (De Vos, *op. cit.*, p. 24). Tegelijkertijd begint men ook met de aanleg van *passerellen*, houten loopbruggetjes van soms honderden meters lang die de voorposten verbinden met de weerstandslinie.

Wanneer het IJzerfront tot stilstand komt, beginnen beide legers in de ondergelopen vlakte aan de uitbouw van een netwerk van houten loopbruggetjes om de vooruitgeschoven stellingen te verbinden met de weerstandslinie.

In de loopgraven richt de genie primitieve houten schuilplaatsen in. Korporaal Louis Comhaire beschrijft het verblijf in zo'n kille *abri*: « Ratten en muizen zijn regelmatige bezoekers, die zich niet schamen gedurende de nacht gans het brood, uitgezonderd de korsten, op te peuzelen. Dit alles neemt de soldaat niet tragisch op. Zulk leven wordt een gewoonte. Anders is het gesteld wanneer hij na een uurtje in de tranchee te hebben gelegen jeuk gewaar wordt. Dan kan hij zeker zijn dat de aanval van het ongedierte, waarvan het stro volzit, op zijn persoon begonnen is » (Siegfried Debaecke, *Het drama van de Dodengang*, Koksijde, 1998, p. 30).

En ondertussen duurt het schieten voort. « Op 31 december beschrijft René Deckers hoezeer de mannen lijden on-

der het geweld van de granaten. Die bezorgen hen zenuwklonningen en veel stress en ze kunnen niets doen behalve het lijdzaam ondergaan. Het wordt voor veel soldaten een obsessie » (Luc Vandeweyer, *Koning Albert en zijn soldaten*, 2005, p. 138).

Tussen Kerst en Nieuwjaar komt het hier en daar tot een plaatselijk staakt-het-vuren met de vijand. Belgische en Duitse soldaten beseffen dat ze in hetzelfde schuitje zitten. Maar de kerstbestanden zijn zeker geen uiting van pacifisme, zoals tegenwoordig al te gemakkelijk gesuggereerd wordt: dat de wapens naar aanleiding van Kerstmis korte tijd zwijgen « betekent echter niet dat de soldaten bereid zijn de oorlog op te geven. Hun land mag deze oorlog niet verliezen » (*ibid.*, p. 137).

DE DROOM VAN GROOT-BELGIË

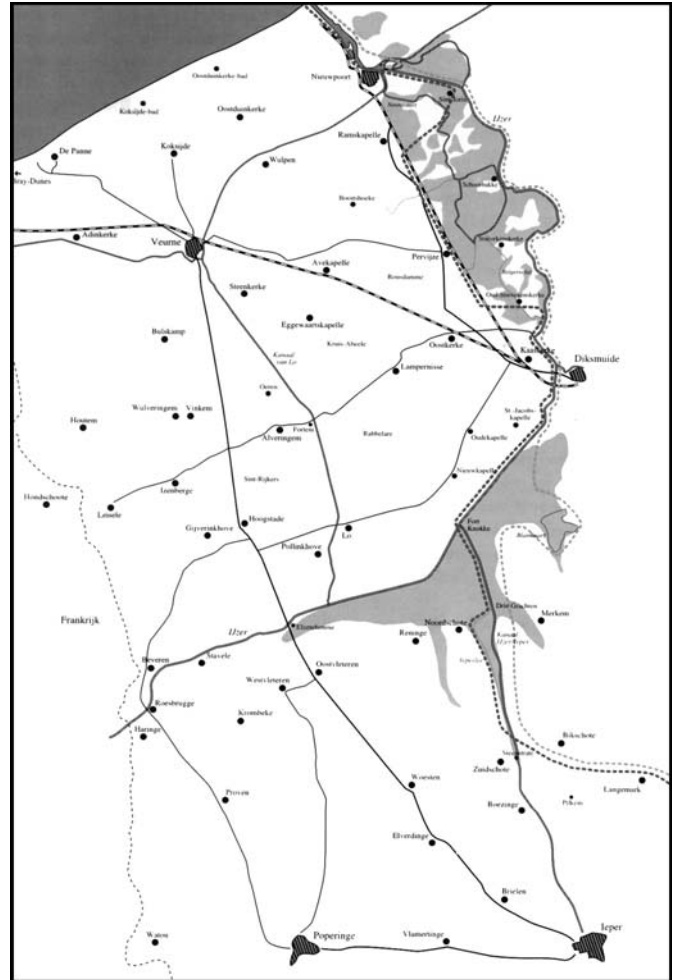
Terwijl onze soldaten in de kille modder van de IJzer de winter proberen door te komen, houden de gevluchte Belgische ministers verblijf in Sainte-Adresse, een kleine badplaats bij de Franse stad Le Havre. De Franse regering heeft hen daar een imposant gebouw, *Le Nice havrais*, ter beschikking gesteld. De « heren van Havre », zoals ze bij ons spottend worden genoemd, houden zich bezig met de voorwaarden die zij namens ons land op een toekomstige vredesconferentie op tafel willen leggen.

De politici dromen hardop over een gevoelige gebiedsuitbreiding. Zeeuws-Vlaanderen, Nederlands Limburg, de Eifel en het hele groothertogdom Luxemburg zouden aan België moeten toegewezen worden... De motieven zijn vooral van economische aard: het veilig stellen van de Scheldehandel en een kortere afstand tot het Roergebied. Ook militaire drijfveren hebben invloed: door het opschuiven van de Belgische oostgrens zal Luik er veiliger bij liggen.

Sommige ministers willen onze oostgrens zelfs verleggen tot aan de Rijn, waarom niet! Onuitgesproken partijpolitieke berekeningen spelen in de plannen mee. Zo propageert Helleputte, de strateeg van de katholieke partij, de annexatie van het Rijnland met uitzondering van de grote metropolen (Keulen, Aken), omdat op die manier het Belgisch electoraat zou aangevuld worden met een overwegend katholieke Duitse plattelandsbevolking. Vermits de minister voorziet dat na de oorlog het algemeen enkelvoudig stemrecht zal afgekondigd worden, zou die injectie van katholieke kiezers de suprematie van zijn partij voor veel decennia veilig stellen.

De prijs die men bereid is voor deze politiek te betalen, is niets minder dan het opgeven van onze neutraliteit. De ministers weten immers dat de geallieerden de schepping van Groot-België enkel zullen toestaan als ons land na de oorlog ondubbelzinnig hun kant kiest.

Op voorstel van De Broqueville is Paul Hymans, afkomstig uit een protestants midden en lid van de vrijmetselarij, als vertegenwoordiger van België naar Londen gestuurd; de minister hoopt dat de aangehaalde "adelbrieven" Hymans gemakkelijker

Na de IJzerslag van oktober 1914 veranderde de Belgische frontlinie nog maar weinig. De strategie van koning Albert bestond er in enkel te verdedigen en nooit in het offensief te gaan. Op die manier kon hij de levens van zijn soldaten het best sparen. Bovendien wou hij niet dat het Belgische leger zou opgeslokt worden door de geallieerde legers, wat de vrijheid van handelen van ons land na de oorlog zou teniet doen. Het laatste stukje "vrij vaderland" werd door onze soldaten vier jaar lang met bewonderenswaardige moed verdedigd.

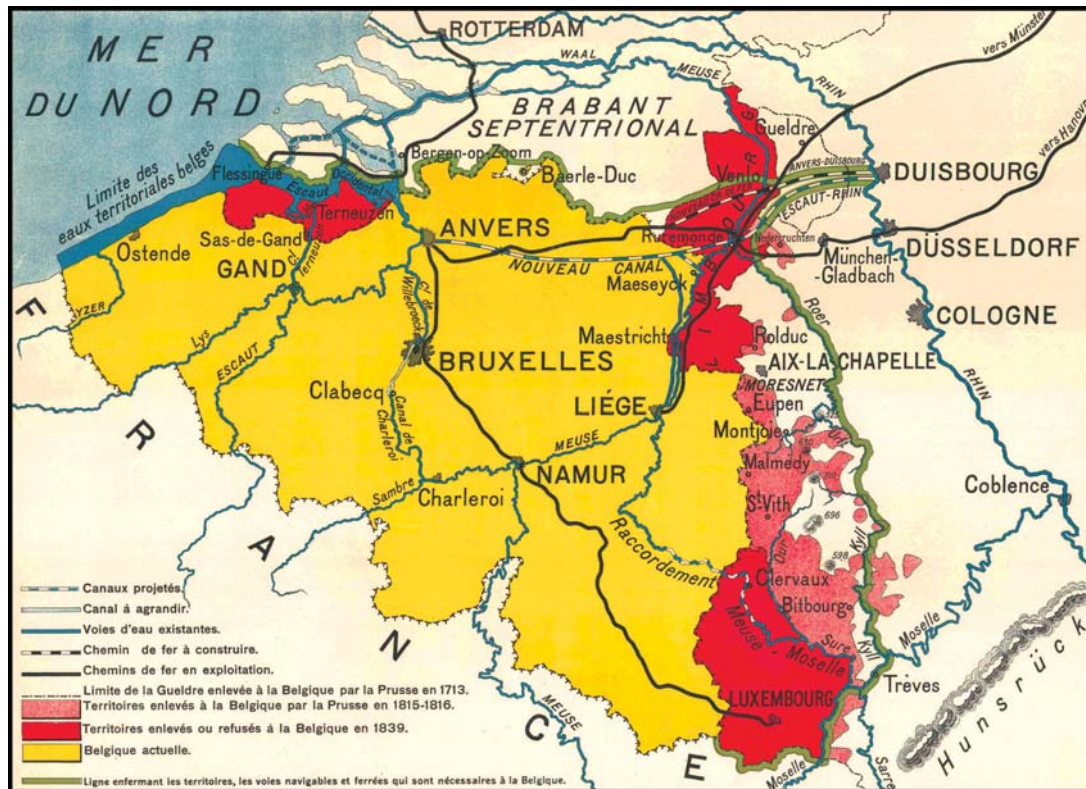
toegang zullen verschaffen tot de machtskenakels van het *British Empire*. Onze nieuwe vertegenwoordiger krijgt in februari 1915 uiterst vertrouwelijke instructies mee van De Broqueville, onder meer de geschetste vredesvoorwaarden.

De koning, die zijn intrek genomen heeft in de villa Maskens aan het strand van De Panne, krijgt lucht van wat de politici aan het bekokstoven zijn en besluit in te grijpen. Hij roept de hele regering en de ministers van staat in spoedberaad bijeen; de vergadering gaat door op 7 april in de pastorie van Houtem, op 11 km van Veurne, waar het Belgisch militair hoofdkwartier zich gevestigd heeft.

MINISTERRAAD IN HOUTEM

Dat het *Oorlogsdagboek* van de koning aanvangt op 7 april 1915, is geen toeval: voor Albert is de ministerraad die hij voorziet van cruciaal belang voor de toekomst van ons land.

« *Ik doe opmerken dat de kwestie van de neutraliteit opgelost moet worden, want ze is bepalend voor onze politieke oriëntatie. Wij kunnen ons niet uit onszelf in een veroveringspolitiek storten die ons*

De droom van Groot-België werd vooral ge-koesterd door de katholieke partij. Een *Comité voor nationale politiek* ijverde voor een gevoelige gebieds-uitbreiding om economische en militaire redenen : vrijheid van de Scheldehandel, opschuiven van onze oostgrens tot dichterbij het Roergebied, annexatie van de Eifel als buffer tegen een nieuwe Duitse agressie. Er werd ook gedacht aan een Schelde-Rijnkanaal van Antwerpen over Roermond naar Duisburg.

mogelijk zou uitsluiten van de voordelen van de neutraliteit. Het is die laatste die het hervatten van onze betrekkingen met onze burens mogelijk maakt » (Thielemans, *Carnets et correspondance de guerre*, p. 186). Anders gezegd : alleen onze neutraliteit zal het mogelijk maken om na de oorlog de draad van onze vruchtbare handelsbetrekkingen met Duitsland terug op te nemen. Het inpikken van Duits grondgebied met de steun van Frankrijk zal onze oostburen tegen ons opzetten, wat alleen maar negatieve gevolgen voor onze economie kan hebben.

Alle ministers zijn voorstander van een toekomstige annexatie van het groothertogdom Luxemburg, maar de koning maant hen aan tot voorzichtigheid : « De oorlog is onbeslist, de laatste offensieven waren allesbehalve succesvol. Het is mogelijk dat de vrede tot stand komt op basis van de huidige frontlinie en dan gaan alle dromen over de inkrimping of de verdeling van Duitsland in rook op » (*ibid.*).

Blijkbaar kan Albert de politici toch niet overtuigen, want hij noteert : « De optimistische ideeën van de ministers zijn zo vast verankerd dat mijn woorden hen niet erg van hun stuk brengen. » Allicht is het hun overtuiging dat zij het laatste woord hebben inzake buitenlandse politiek en niet de vorst. Trieste consequentie van het Belgisch grondwettelijk systeem, dat de koning slechts een beperkte macht toekent... Hoe dan ook, er wordt een nieuwe vergadering over hetzelfde onderwerp belegd voor 17 april.

In de tussentijd probeert Albert verder druk op de regering uit te oefenen. Op 14 april schrijft hij een brief aan Hymans in Londen, waaruit we volgende passage citeren :

« De regering onderzoekt op dit ogenblik de kwestie van de neutraliteit, die ik beschouw als van essentieel belang. Het mag niet zo zijn dat het militair bond-

genootschap dat de gebeurtenissen ons hebben opgelegd als uitgangspunt dient voor overeenkomsten of compromissen van politieke, militaire of economische aard die onze soevereiniteit zouden beperken.

« Ik heb de vaste overtuiging dat de natie in haar geheel het behoud van een neutraliteitspolitiek verlangt en dat zij het opgeven daarvan met lede ogen en bezorgdheid zou aanzien, zelfs wanneer daar territoriale vergrotingen tegenover staan. Die vergrotingen waarover veel gesproken wordt, hoewel ze nog tot het domein van de hypothesen behoren, zouden in mijn ogen nooit tussen een van onze burens en onszelf mogen leiden tot een geschil of een vorm van animositeit die, na de oorlog, het hervatten van politieke en economische betrekkingen zou verhinderen » (aangehaald in Marie-Rose Thielemans en Emile Vandewoude, *Le Roi Albert au travers de ses lettres inédites, 1882-1916*, Brussel, 1982, p. 562).

DE KONING TEGEN DE REGERING

Het antwoord van Hymans stelt de koning gerust. De Belgische vertegenwoordiger heeft gesprekken gevoerd met hooggeplaatste politici, die hem terug met de voeten op de grond geplaatst hebben. Volgens de liberale leider Lloyd George « is het nog te vroeg ». En lord Lansdowne merkte ironisch op : « Veel mensen amuseren zich met het planten van vlaggen in gebieden die ze nog niet veroverd hebben. » Hymans neemt daarop afstand van de plannen van de Belgische regering en pleit persoonlijk voor : zelfgekozen neutraliteit ; geen annexaties die van de kant van Duitsland tot revanche kunnen leiden ; een oplossing voor de kwestie van de Scheldemonding door overleg met Nederland ; integraal behoud van ons koloniaal rijk. Het is een stellingname waarin koning Albert zich in grote mate kan vinden.

Intussen heeft echter ook Charles de Broqueville zich grondig voorbereid op een nieuwe confrontatie met de vorst. De baron maakt een grote bocht wat de neutraliteit betreft, maar blijft voorstander van een annexionistische politiek. Zo wil hij de kwestie van de Scheldemonding regelen door Nederland voor het verlies van Zeeuws-Vlaanderen schadeloos te stellen met « aanzienlijke territoriale compensaties » ten nadele van Duitsland ! En gesteld dat (gesteld dat...) de vredesconferentie ons het Rijnland zou toewijzen, dan moeten we die gebiedsuitbreiding met genoeg aanvaarden, maar wel de Pruisische functionarissen uit de streek verdrijven... Op de ministerraad van 17 april, opnieuw in Houtem, legt Broqueville een voorstel in die zin op tafel.

De koning begint met te onderstrepen dat ons land zeker moet deelnemen aan een toekomstige vredesconferentie : « *We moeten daar onze plaats opeisen* », om schadeloosstelling te verkrijgen voor alle verwoestingen en al het oorlogsleed. Iedereen knikt instemmend. Minister Davignon pleit ervoor om Brussel als zetel voor de conferentie voor te stellen, wat unaniem goedgekeurd wordt.

Maar Albert vervolgt onmiddellijk dat het heel onvoorzichtig zou zijn grote verklaringen over gebiedsuitbreiding af te leggen. De militaire situatie dient ons tot bescheidenheid aan te sporen : Duitsland is nog lang niet verslagen, het kan nog alle kanten op. « *Wij mogen ons niet verbinden met de grote mogendheden voor ambitieuze dromen die sommigen ons voorspiegelen, met de bedoeling ons tot militaire eenmaking te verleiden. Wat we in het licht moeten stellen, zijn de diensten die we verleend hebben en de belangrijke rol die ons leger speelt... De geallieerden hebben bitter weinig voor ons gedaan. De Duitsers hebben hun engagementen geschonden, maar de anderen hebben ze niet vervuld !* » (Thielemans, *Carnets et correspondance de guerre*, p. 190).

HET GEVAAR TIJDELIJK BEZWOREN

Naast het oorlogsdagboek beschikken we ook over de aantekeningen die minister Helleputte van de vergadering maakte. De « heren van Havere », in het verre Normandië gehersenspoeld door de grootspraak van de Franse pers, horen van de koning een heel ander en ontnuchterend verhaal :

« *Een terugnijding van de Duitsers lijkt alsmaar onwaarschijnlijker. Het Franse offensief tussen Moezel en Maas is een fiasco, ondanks de inzet van een talrijke troepenmacht en immense artilleriesteun. De hoop die we allemaal gekoesterd hebben was groter dan de realiteit. Het is zo goed als zeker dat er geen invasie van Duitsland zal plaatsvinden. Uiteindelijk*

zullen we dus meer aan de geallieerden moeten vragen dan aan de Duitsers. Van de Fransen zullen we alvast niet veel loskrijgen » (Thielemans en Vandewoude, *op. cit.*, p. 565).

Alle ministers draaien tenslotte bij. Men besluit voorlopig geen grote verklaringen af te leggen, omdat België zich daarmee achteraf toch maar zou vast rijden. De hele kwestie zal later verder bestudeerd worden. En zo wint de koning voor het ogenblik het pleit !

Is Albert misschien te mild voor de Duitsers of minimaliseert hij hun verantwoordelijkheid ? Zeker niet. Zijn pleidooi om het *Reich* niet nodeloos voor het hoofd te stoten weerhoudt hem er niet van om enkele dagen later in zijn dagboek een vernietigend oordeel over Wilhelm II neer te schrijven :

« *Het misprijzen voor de wetten van de menselijkheid waarvan de Duitsers getuigen vloeit voort uit de wil van de keizer, die hoogmoedige visionair die Europa in deze oorlog gestort heeft omdat hij het ogenblik gekomen achtte om de almacht van Duitsland of beter zijn heerschappij over de wereld te vestigen. Nooit allicht zullen de ambitie en de waanzin van één man zo'n catastrofe voor het welzijn van de menselijke samenleving veroorzaakt hebben...* » (Thielemans p. 193).

De Broqueville verbijt zijn nederlaag, maar geeft zich niet gewonnen. In de instructies bestemd voor de diplomaten en uitgeschreven op 28 april laat hij, in een onmiskenbare provocatie aan het adres van de vorst, in extremis toch nog wat annexionistische ideeën smokkelen. Daarop verbiedt Albert op 23 mei aan minister van Buitenlandse Zaken Davignon uitdrukkelijk in de toekomst welke allusie dan ook op territoriale uitbreiding van België te maken.

De felheid waarmee zijn ministers ijveren voor een imperialistische politiek maakt Albert wantrouwig tegenover de katholieke partij. Hij weet dat de oppositie, liberalen (Hymans) en socialisten (Vandervelde), gekant zijn tegen deze politiek. Het zet de koning aan het denken. Misschien rijpt dan al bij hem het plan om te werken aan een regering van nationale eenheid, met de drie partijen, zoals die effectief tot stand zal komen in 1917.

Op de kabinetsraad in Le Havre beklagt Charles de Broqueville zich openlijk over de omgeving van de koning – want hij durft Albert natuurlijk niet rechtstreeks aanvallen – « *die niet wil weten van een sterke regering* ». En zo zal koning Albert, belast met de leiding van het leger in de zwaarste beproeving die ons land ooit meemaakte, voortdurend op zijn hoede moeten zijn voor de intriges van zijn eigen ministers...

redactie KCR

Nederlandstalige uitgave van *Il est Ressuscité ! La Contre-Réforme Catholique au XXIe siècle*.

Stichter : † Abbé Georges de Nantes.

Hoofredacteur : Broeder Bruno Bonnet-Eymard, Maison Saint-Joseph, F-10260 Saint-Parres-lès-Vaudes.

Verantwoordelijke uitgever : A. Van der Schraelen, Driesheide 45, B-2980 Zoersel.

Abonnement : € 10. Steunabonnement : vanaf € 15. Buitenland : € 12.

Rekening 000-3302057-80. IBAN : BE47 000 3302057 80. BIC : BPOTBEB1.

Internet : <http://nl.crc-resurrection.org/> – E-mail : hij.is.verrezen@gmail.com